

**VIII. ULUSLARARASI TÜRKİYE'NİN SOSYAL VE
EKONOMİK TARİHİ KONGRESİ
(VIII. INTERNATIONAL CONGRESS ON THE
ECONOMIC SOCIAL HISTORY OF TURKEY)
18-21 Haziran.(June 18-21) 1998, BURSA.**

Zeki Arıkan

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik tarihi üzerinde ilk uluslararası kongre, Prof. Halil İncik'in çabalarıyla, 11-13 Temmuz (1977) günlerinde Hacettepe Üniversitesi'nde toplanmıştı. Bu kongreye sunulan bildiriler Prof.Dr. Halil İncik ve Prof.Dr. Osman Okyar'ın ortak girişimiyle bir kitap haline getirildi. O tarihten sonra üçer yıllık aralarla bu kongre yurt içinde ve yurt dışında toplandı. VIII. Kongrenin düzenlenmesini Uludağ Üniversitesi üstlendi ve İncik'la Doç.Dr. Yusuf Oğuzoğlu'nun yer aldığı organizasyon komitesi toplantının yapılmasında ve akışının sağlanmasında önemli bir rol oynadı. Düzenleme Kurulunun üyelerle olan iletişimini sağlayan Araş. Gör. Özgür Mutlu Ulus'un emeklerini de belirtmeden geçemeyeceğiz. Uludağ Üniversitesi dışında Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Ticaret Borsası, Olay Medya Center gibi sözkonusu kentimizin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamında rol oynayan kuruluşların kongreye maddi destek verdikleri anlaşılıyor.

Kongre, 18 Haziran 1998 günü saat 10.00'da Kirazlıyayla'da ünlü mimarımız Hikmet Onat'ın imzasını taşıyan, uzaktan bir kervansarayı anımsatan ancak çağdaş mimarinin bütün özelliklerini taşıyan doğayla bütünleşmiş, Uludağ Üniversitesi'ne bağlı otelde çalışmalarına başladı. Kongre başkanı Halil İncik'in Kongrenin "Dünya ticaret tarihi açısından önemli, Osmanlı Devleti'nin beşiği olan Bursa'da yapılmasının" önemine değinen "Hoşgeldiniz" deyişini Prof.Dr. Erhan Oğul (Rektör vekili) ve Mustafa Kuşdil'in (Bursa Büyükşehir Başkan Vekili) günün özel anlam ve önemini dile getiren konuşmaları izledi. Prof. Halil İncik'in sunduğu açılış bildirisi "Osman Gazi Üzerine Yeni Araştırmalar" başlığını taşıyordu. İncik, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihiyle ilgili kesin bir kronolojik bilgi bulunmadığını ve aslında bunun da pek önemli olmadığını belirterek bu dönemle ilgili kaynakların ve özellikle Bizans tarihlerinin çok iyi çözümlenmesi gerektiğine işaret etti. İlk Osmanlı kroniklerinin dikkatli bir eleştiri süzgecinden geçirmek koşuluyla dikkate değer ayrıntılar içerdiğini vurguladı. Bunun dışında İncik, Osmanlı tapu ve evkaf defterlerinin geriye dönük olarak verdikleri bilgilerin de çok önemli olduğunu vurguladı. Yine ilk verilen temliknamelerin de oldukça değerli bilgiler verdiğini unutmamak gerekir.

Rivayetlerin de kimi zaman sağlam bilgiler içerdiğine değinen İnalıcık'ın bölgede yapmış olduğu gezi ve sorgulamaların da Osman Gazi dönemine önemli bir ışık tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu açılış bildirisinden sonra kongre, iki bölüm halinde çalışmalarını sürdürdü.

İnalıcık'ın bildiriyle örtüşen ya da kuruluş dönemi sorunlarını irdeleyen birkaç incelemenin daha kongreye sunulduğunu belirtmek gerekir. Yusuf Oğuzoğlu, Osmanlı devletinin kuruluşundan Fatih dönemine kadar geçen 150 yıllık bir zaman dilimindeki yapısal değişimleri ele aldı. Bu dönemle ilgili bazı kaynakların varlığına işaret eden Oğuzoğlu, sosyal ilişkilerin araştırılması konusunda temel bir kaynak olan Şeriye Sicillerinin yokluğu üzerinde durdu. Ama yine de eldeki verilerin ışığında dönemin çeşitli sorunlarını aydınlatacak bir durumda olduğumuza değinen Oğuzoğlu, esnaf örgütü, mahalle teşkilatı ve diğer kurumların varlığı üzerinde durdu. Devlet-Reaya, müslim-gayri müslim reaya arasındaki ilişkiler, tekke ve zaviyelerin, dinsel, sosyal ve kültürel bir kurum olarak işleyişi konularının ele alındığı bu söz konusu bildiri sonuçta beyliğin kuruluş döneminde çok sivil bir karakter gösterdiği tezini işliyordu.

Amerikalı profesör Heat W. Lowry de yine kuruluş döneminin temel kavramlarını sorgulayan bir bildiri sundu. Lowry'nin çıkış noktası şuydu: Erken dönem Osmanlılar için gaza, gazi gibi kavramlar ne anlama geliyordu? Lowry, İslamın sorunu inceleyen temel kitapları yerine, Osmanlıların bu kavramlara verdikleri anlam üzerinde durmanın daha yerinde olacağına işaret etmektedir. Sözelimi Ahmedi'nin gazi yerine kullandığı sözcük akıncıdır. XIV-XV. yüzyıllarda gaza sözünün akıncı eşanlamda kullandığını söylenebilir. Gazanın yalnız İslamı yaymak gibi bir işlevi bulunmamaktadır. Anadolu'da İslam devletine karşı yapılan savaşlarda Hıristiyan askerleri kullanılması da bunu doğrulamaktadır. Kronolojik bir sıradan yola çıkacak olursak diyebiliriz ki klasik dönemle ilgili pek çok bildiri de kongreye sunuldu. Esnaf örgütü, vakıflar, sanayi ve ticaret gibi konular yanında çeşitli idari birimlerin sosyal ve ekonomik durumlarıyla nüfus yapıları üzerindeki araştırmaların değişik katılımcılar tarafından sunulduğunu belirtmek gerekir. Özetle, İlber Ortaylı'nın vergi yükümlülerinin "vergi vermeme" yöntemleri; Salih Özbaran'ın Gönüllüyan, Azeban ve Merdan..., Fikret Yılmaz'ın Tımar sisteminden İltizama geçiş süreci..., Oktay Özel'in 16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu Demografi Tarihinin Sorunları vb...üzerinde sunulan bildiriler ilk akla gelenler arasında yer almaktadır. W. Dieter Hutteroth'un bildiri ise, kısa bir süre önce Prof. Nejat Göyünç ile birlikte hazırladıkları *Sınırdaki Ülke...* başlıklı bir özeti idi.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde yer alan ancak günümüzde Türkiye-Suriye-Irak sınırları içinde bulunan Dicle ile Fırat arasındaki yörenin sosyal ekonomik durumuyla nüfus yapısı

Tapu-Tahrir defterlerine dayanılarak harita ve bilgisayar tekniğiyle ortaya konulmuştur¹. Para ve ölçübilim (Metroloji) gibi konularla ilgili bildirimlere de sempozyumda yer verilmişti. Necihî Aykut'un "Fetret Devri Sikkeleri" ni, Elizabeth A. Zachariadou'nun "Murat II's iri akça" başlıklı bildiri izlemiştir. Jean Louis Bocque'- Grammont'un "Osmanlı Metrolojisine Yaklaşım Denemeleri" başlıklı bildirisinde ölçübilimi konusunun önemine işaret edilerek, bu konudaki belirsizlikler, eksiklikler ve izlenmesi gerekli yöntemler üzerinde duruldu. Bacque'- Grammont, bu konuda üç yıldan beri toplanan "Uluslararası Metroloji Derneği" ile işbirliği yapılmasının gerekli olduğunu vurguladı.

Sabri Yetkin'le Erkan Serçe'nin ortaklaşa hazırladıkları "Ticari Hayatın Millileştirilmesi Sürecinde Ticaret Borsaları İzmir Örneği (1891-1930)" başlığını taşıyan bildiri, Serap Yılmaz'ın "İzmir Pamuk Mensucatı T.A.Ş Tarihi (1911-1963)" başlıklı bildiri daha çok İzmir üzerinde yoğunlaşan çalışmalar olarak görülmektedir. Öte yandan Haydar Kazgan bildirisinde Osmanlı- Avrupa ticaretinin XVIII. yüzyıldan itibaren Batı kapitalizmine bir rahatlama ortamı yarattığına dikkatimizi çekmektedir. (Batı Finans Kapitali Karşısında Osmanlı İmparatorluğu Maliyesi). Bu ticari ilişkilerin bir sonucu da 1838-1845 yılları arasında imparatorlukdaki bütün altın ve gümüş stoklarının Avrupa'ya akması ve giderek Osmanlı Maliyesinin kilitlenmesi olmuştur. Ayhan Aktar da Varlık vergisinin uygulanması sırasında gayrimenkul satışlarının İstanbul Tapu kayıtlarına dayanarak çözümlemeye çalıştı ve vardığı sonuçları sayısal verilerle ortaya koydu.(Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi, 26 Aralık 1942-30 Kasım 1943)

Son yıllarda Osmanlı tarihiyle uğraşanların üzerinde durdukları konular arasına deprem gibi doğal afetler de girmiştir. Burada depremlerin coğrafi bir olay olmaktan çok, sosyal ve ekonomik sonuçlarına ağırlık verildiğini belirtmek gerekir. Bu çalışmalarda depremin ortaya koyduğu maddi hasar, can ve mal kaybı ve devletin aldığı önlemler üzerinde durulduğunu görüyoruz. 1855 yılında (2 Mart- 12 Nisan 1855) Bursa'da büyük hasara yol açan depremlerle ilgili iki çalışma yapıldığını anımsatmak yerinde olur². Prof Dr. Nejat Göyünç de böyle bir konuya eğilerek Halep ve çevresinde 1822 yılında ortaya çıkan deprem üzerinde durdu. Arşiv belgelerini ve konsolos raporlarının ışığında bu depremle ilgili sayısal verilere dayanan bir bildiri sundu. (19. yüzyılda Osmanlı'da Depremler ve Alınan Önlemler)

Carter V. Findley'in, Kemal Beydilli'nin, Mouradgea d' Ohsson üzerindeki ayrıntılı araştırmasından sonra³ XVIII.yüzyılın bu ilginç kişisi üzerine bir kez daha eğilindiğini görüyoruz. Fransa'da Onnik Camgoçyan'ın da d'Ohsson üzerinde çalıştığını belirtmek gerekir. Fin-

dley, bu "sahih İsveçlü" nün etkinlikleri konusunda bilgi vererek, özellikle d'Ohsson'un büyük boy olarak basılan kitabındaki resimlerin ne kadar gerçekçi olduğuna dikkati çekti. (Ignatius Mouradgea d'Ohsson (1740-1807), A New Look at his Life and Work)

Feroz Ahmad, Osmanlıların özellikle İttihatçıların kapitülasyonlara bakış açısını ortaya koyarken şimdiye kadar araştırmacıların gözünden kaçan bir noktayı da dile getirmiştir. O da, İngiltere ile yapılan 1809 Kala-i Sultaniye Antlaşmasında Kapitülasyonların mütekabiliyet (karşılıklık) esasına dayanmasının kabul edilmiş olmasıdır. Zeki Arıkan ise, yine kapitülasyonlar üzerinde durdu ve öteden beri tartışma konusu olan 1536 Kapitülasyonlarının Cumhuriyet döneminde nasıl bir bakış açısıyla değerlendirildiğini belirtti.

Bütün bildirileri teker teker gözden geçirmemize olanak bulunmadığına göre, son olarak bunlardan ikisi üzerinde durmak istiyoruz. Bunlardan birincisi, Taner Akçam'ın " Türkiye Tarihi Yazımında Bir Başka Perspektif; İnsan Haklarını Merkeze Almak" başlıklı bildirisidir. Bu bildirinin içeriğini Sevr Antlaşması oluşturmaktadır. Akçam, Sevr'e taraftar olanlarla karşıt olanların zıt görüşlerini dile getirdikten sonra, bunun Türklerin işledikleri " insanlık suçundan" ötürü cezalandırmaya yönelik bir antlaşma olduğunu belirtti. İttihatçıların "Ermeni Soykırımından" ötürü büyük devletler tarafından yargılanmalarının gündeme geldiğini, ancak, bunun gerçekleştirilemediğini ileri sürdü.

Taner Akçam son yıllarda Ermeni Sorunu ile ilgili olarak yaptığı çalışmalardan çok, olaya farklı bir bakış açısıyla yaklaştığı için dikkati çekti. Kurtuluş Savaşı'nı yapanların, Ermeni soykırımına bulaşmış, ancak uluslararası bir mahkemede yargılanmaktan korkan ve kaçan paşaların eseri olduğunu çeşitli bildiri ve yazılarında dile getirmiştir. Ancak Akçam, "Şark Meselesi" denilen dikenli sorundan haberi olmadığı için Sevr'i nereye oturtacağını pek kestirememektedir. Balkan Savaşı sırasında işlenen insanlık suçlarını da görmezlikten gelmektedir. Soykırım sözünün Birinci Dünya Savaşı sırasında kullanılmadığını da anımsatmakla yetiniyoruz. O sırada yaygın olan sözcük massocre (katliam)dır. Soykırım (genocide) sözü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmaya başlanmıştır.

Süleyman Seyfi Öğün , XVIII. yüzyıldan beri Türkiye'de yapılagelmekte olan bütün yenilikleri bir "öç alma" bağlamında açıklamaya çalıştı. Ona göre, Fransız Devrimi "Aristokrasiden hınç çıkarmaktan" başka bir şey değildir. Lale Dönemi bir "işret tarihidir". Tanzimat "bir lüks ve sefahat" dönemidir. Cumhuriyet, "Osmanlıdan öç alma" savaşıdır. Köy Enstitüleri, öğretmen ideolojisinin şekillenmesidir.

Her tarihsel gelişmenin kendi içinde bir takım çelişkileri barındırdığını kabul etmekle birlikte biz, bu dönemin bir kin, öfke ve öç alma gibi duygularla açıklanabileceği kanısında değiliz.

Kongreyi düzenleyen meslektaşlarımızın toplantıların akışının sağlanması yolunda büyük emek ve çaba harcadıklarına şüphe yoktur. Böyle uluslararası bir kongreye ev sahipliği yapmak ve bunun işleyişini sağlamak her türlü takdirin üstündedir. Ancak karşılıklı bir çeviri, (Türkçe-İngilizce, İngilizce-Türkçe) düzeneğinin yapılmamış olmasını bir eksiklik olarak görüyoruz. Ayrıca tartışmaların her oturumda bütün bildirilerin sunulmasından sonraya bırakılması gibi bir uygulama, gerekli tartışma ortamının yaratılmasını biraz sınırlandırmış gibi görünmektedir.

VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi'nin sonuçlarından biri, bu kuruluşun yeni bir statüye kavuşmuş olmasıdır. 1977 yılından beri yurt içinde ve yurt dışında bağlantılarını sürdüren kongrenin hiç bir hukuksal temeli yoktu. Buna bir statü kazandırmak, uluslararası kuruluşlarla bir bağlantı kurmak zorunlu görünüyordu. Bundan böyle Türk Sanatı, CIEPO (Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Merkezi) gibi kuruluşlarla, Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, *Union of Turkish Studies* halinde ve bir bütün olarak tek çatı altında toplanacaktır. Böylece Türk incelemeleri yapan bütün kuruluşlar resmi bir nitelik kazanmış oldu. UNESCO'nun bu birliği desteklemesinin yanında, böyle bir örgütlenmenin çok yararları olacaktır. Aynı zamanda *International Union of Asiatic Studies*' e de üye olma fırsatı doğmuş olacaktır. Bu çerçevede hazırlanan ve okunan tüzük oybirliği ile kabul edilmiş oldu.

Kongreye katılanlar, Bursa'nın tarihsel ve kültürel varlığına önemli bir katkıda bulunacak iki önemli kuruluşun temellerinin atıldığına tanık oldular. Bunlardan birincisi; Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kurduğu ve 11 Eylül'de resmen hizmete açılması öngörülen Bursa Belgeliğidir. Bu Belgelik, Bursa ile ilgili basılı kaynakları, arşiv belgelerini ve görsel malzemeyi derlemek, biraraya getirmek ve araştırmacıların hizmetine sunmak gibi son derece olumlu bir işlevi yerine getirecektir. Bursa Araştırmaları Vakfı (BURSAV), Bursa'nın kültürel mirasını değerlendirmek için çok geniş kapsamlı projelere imza atmaya hazırlanmaktadır.

DİPNOTLAR

- ¹ Nejat Göyünç und Wolf- Dieter Hütteroth, **Land an der Grenze Osmanische Verwaltung im hentigen Türkische-Syrisch-Irakischen Grenzgebiet im 16. Jahrhundert**, İstanbul, Eren, 1997.
- ² Serdar Telcioğlu, **Bursa Depremi (1855 yılındaki)**, İÜ.Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü Bitirme Tezi (1981); Besim Özcan, " Bursa Depremleri (2 Mart - 2 Nisan 1855)" **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi** 4 (1997), ayırbasım.

- ³ Kemal Beydilli, " Ignatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan", **Tarih Dergisi**, 34 (1983-84), 147-314